

Maleczki József

A jogi és a közigazgatási nyelven való fogalmazás pontosságának jelentősége, különös tekintettel ennek nyelvstratégiai összefüggéseire

1. A **nyelvstratégia** a nyelvi környezet alakításának **hosszú távú terve-zése**. A **nyelvi környezet** a kultúra rendszerének alrendszere: minden embert körülvevő nyelvi burok, mely a tömegtársadalom kialakulásának folyamatában jött létre. A tömegtársadalom a tömegkommunikáció mintájára alkotott szociológiai fogalom: jellemzője az erőteljes és úgyszólván szakadatlan urbanizáció, valamint a hierarchikusan szervezett hatalmi és irányító rendszer. A tömegtársadalomnak fejlett, az urbanizációval lépést tartó, sőt azt gyorsító tudatipara van, ezen keresztül vezérlik a közvéleményt. A bennünket körülvevő nyelvi burok a tudatipar megnyilvánulásának legfontosabb terepe.

Állandó nyelvi környezetünk a tömeges és folyamatos műsorszórás ki-fejlődése óta van. Elsősorban a **nyelvet foglalkozásszerűen használók tevé-kenysége hozza létre**. A nyelvet foglalkozásszerűen használók **intézmé-nyekben** dolgoznak: a műsorszórásban (a „médiában”), az oktatási rendszerben, az országgyűlésben, a közigazgatásban, a jogszolgáltatásban, a hír- és reklámügynökségeknél, a tömegközlekedési vállalatoknál stb. Ebből következik, hogy a nyelvi környezetet többnyire nem az egyéni nyelvhasználók tartják fenn, és **döntően** nem is ők alakítják, hanem az intézményes nyelvhasználat. Az egyéni nyelvhasználók nyelvezetét is alapvetően nyelvi környezetük határozza meg. (Ezért is igen fontos hangsúlyozni például az elszakított nemzetrészek nyelvi jogainak megfogalmazásakor és követelésekor, hogy csakis akkor csorbítatlan anyanyelvük használatára szóló joguk, ha kiterjed az élet minden területén megnyilvánuló, hiánytalan magyar nyelvi környezet megteremtésének lehetőségére.) És bár ez a meghatározottság tagadhatatlan és döntő jelentőségű, mégsem érvényesül mechanikusan. Ezért az egyének nyelvhasználata sohasem illeszkedik teljesen a köznyelvbe, így a köznyelv sem illeszkedik teljesen a nyelvi környezet nyelvezetébe. Ennek okaira és megnyilvánulásának mikéntjére most nem térhetek ki, mindössze annak vázlatos bemutatására van lehetőségem, hogyan és miben különbözik a mai nyelvhasználat a tömegtársadalmak kialakulása előtti korétól.

A nyelvhasználat a tömegtársadalom kialakulása	
előtt	és a tömegtársadalomban
A nyelvi környezet térbeli és időbeli kiterjedése nem volt folytonos.	A nyelvi környezet térbeli és időbeli kiterjedése folytonos.
A nyelvhasználók egyéni szellemi erőfeszítése összegződött, ez az erő hozta létre és tartotta fenn a nyelvi rendszert.	Az nyelvhasználók egyénileg egyre kevesebb szellemi energiát fordítanak a nyelvi rendszer fenntartására, a nyelvhasználat mintáit készen kapják a nyelvi környezettől.
A nyelvhasználók „háziiparilag” létrehozott eszközrendszerrel éltek, egyedileg alkotott szóképekkel, olykor költői hasonlatokkal.	A nyelvhasználók nagyiparilag gyártott eszközökkel élnek: gyorsan kiüresedő mintákkal, egyre gyakrabban cserélendő, egyre silányabb nyelvi konzervekkel.
A nyelvi rendszer folyamatosan tökéletesedett ¹ , minthogy a belé táplált szellemi energia nemzedékről nemzedékre halmozódott.	A nyelvi rendszer a fenntartására irányuló szellemi energia apadása és a negatív visszacsatolás hiánya ² miatt folyamatosan torzul és bomlik.
„Míves nyelv volt” – de nem egységes. Lassan beszélték, szerkezete és szókészlete lassan is változott.	Tudatipari, egységes „egyenirányított nyelv” – sebesen változik, 3x gyorsabban beszélünk, mint 150 évvel korábbi elődeink.

2. A mai nyelvhasználat itt vázolt körülményei és jellemzői természetesen a jogi és közigazgatási nyelvet sem hagyják érintetlenül. Ez a nyelvterület nálunk eleve erőteljesen beléágyazódott idegen hatásoktól hemzseg, tükörfordítással létrejött kifejezések és idegenszerű mondatszerkezetek jellemzik – de ezek benne maradtak, bármilyen gyorsan változik is manapság a nyelv. Ezt tetézte meg az, hogy mint minden elit foglalkozás szaknyelve, a jogi nyelv is eleve el akart különülni a köznyelvtől, hogy használói ezzel is hangsúlyozzák szakmaiságukat, és minél inkább nélkülözhetlenné tegyék nyelvileg is önmagukat és a jogászi szakértelmet. Ez nemesak a mi jogi nyelvünkre érvényes,

¹ Minden emberi alkotás tökéletlen – bármilyen jól közelíti is meg célját, teljesen soha nem éri el. A nyelvi rendszer is folyamatosan fejlődött, tökéletesedett, mindameddig döntő mértékben közösségi alkotás volt.

² Rendszertani fogalom – a rendszer kimenetének valamekkora hányadát ellenkezőjére alakítva, rendszerszabályozó elemként visszavezetik a bemenetére. Negatív visszacsatolás nélkül nincs megbízhatóan működő (stabil) rendszer. A mai nyelvi rendszer negatív visszacsatoló elemeként működhetne egyebek között az intézményes nyelvművelés és a nyelvművelést magába építő iskolai nyelvoktatás.

hanem általában véve mindegyikre – de a jogi és közigazgatási nyelv elkülönülésének mértéke nem mindegyik nyelvben azonos. Egy nyugdíjas felvidéki magyar politikus szerint – aki a csehszlovák, majd a szlovák törvényhozásban is dolgozott képviselőként, mindkét nyelvet kitűnően ismeri, de anyanyelve a magyar, anyja magyar nyelvű tanár volt, apja pedig magyar anyanyelvű ügyvéd – sokkal közérthetőbb és világosabb a szlovák jogi és közigazgatási nyelv, mint a magyar. Ha tapasztalatát nem utasítjuk el szubjektív véleménynek minősítve, eggyel több okunk van közigazgatási és jogi nyelvünk erőteljes átalakítására.

2.1. Intézetünk megalakításának évében (2014-ben) az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának magyar osztályával közösen szervezett egy konferenciát, ennek címe *A pontos fogalmazás művészete*. Előadói – magyarok és külföldiek – főképp az uniós jogszabályoknak az unió hivatalos nyelvein való újraalkotásáról, ennek nehézségeiről beszéltek. Ezek a jogszabályok ugyanis egyik ország nyelvén sem szülehetnek meg az eredeti szövegnek – az angol nyelvűnek – csupán fordításaként. Mindegyik, úgyszólván, eredeti kell, hogy legyen, vagyis az uniós jogszabályokat minden uniós tagország jogi nyelvén újra kell fogalmazni. A fordítási főigazgatóság magyar fordítói – csupa jogot végzett ember – e munka végzésekor szembesültek csak igazán a pontos, egyértelmű és közérthető fogalmazás és a magyar jogi nyelv összeférhetlenségével. De nem csak nálunk van ez így – ezért jött létre a fordítási főigazgatóság kezdeményezésére a Clear Writing, azaz a pontos fogalmazás mozgalma. Ennek egy kormányintézkedésre keletkezett svédországi mozgalom adta mintáját, mely még a hetvenes években indult a svéd jogi és közigazgatási nyelv egyszerűbbé, világosabbá és közérthetőbbé tételére. Láthatjuk, micsoda hatása lehet annak, ha egy kormányzat annyira „idealista”, hogy álláspontja szerint a hivatalos nyelv közérthetővé tétele nélkül nem lehet demokratikus a közélet! Az imént említett konferencia előadásainak szövegét intézetünk magyarul és angolul is megjelentette a konferenciával azonos című kötetben. Ebben Ingemar Strandvik elmeséli a svédországi nyelvi mozgalomról szóló legfontosabb tudnivalókat (Strandvik 2016).

Már a mi kormányzatunk is elszánta magát egy ehhez hasonló célú, de tétova lépésre a 2010–2014-es kormányzati ciklus elején, ám sajnos szinte ugyanoda lépett vissza, ahol volt. Márpedig előbb-utóbb el kell szánnia magát erre a lépésre, hiszen a jogi és közigazgatási nyelv, magába fogadva a folyamatban levő, médianyelv előidézte igen kedvezőtlen nyelvi változásokat, még annál is használhatatlanabbá válik, mint amennyire eddig volt. Ezzel a kötettel az is célunk volt, hogy igazoljuk segítőkészségünket, ha egyszer mégiscsak elszánná magát kormányzatunk a jogi és közigazgatási szaknyelvnek egyre nyakatekertebb és zagyvább nyelvi fordulataitól való megszabadítására. És ha eltökéli magát erre, az küzdelem lesz a javából, mert a magyar jogászok – azok is, kik a törvényeket szövegezik – csakis ezen a nyelven tudnak fogalmazni, és mindenre elszántan, mondhatni, megátalkodva ragaszkodnak hozzá.

2.2. Nem készültem arra, hogy itt példák sokaságával szemléltessem a pontatlan és a pontos fogalmazás különbségét, de szemernyit sem lehetne érzékeltes gondolatmenetem, ha egyáltalán nem mutatnám be, hogy miről van szó.

Példáimat olyan iratokból merítem, amilyeneket minden állampolgár kézhez kap életében, némelyiket többször is.

Az első lakóközterem Nyugdíjbiztosítási Igazgatóságának nekem küldött végzéséből való. Megértéséhez előrebocsájtom, hogy összegyűjtötték és összegezték életem eddigi munkavégzéseinek időszakaszait – ezeket *nyugdíjbiztosítási jogviszony*nak sikerült nekik elnevezni.

Ha a kimutatás adataival nem ért egyet, nyilatkozatával egyidejűleg lehetősége van megjelölni a kifogásolt, hiányolt jogviszonyokra vonatkozó adatokat, illetve javasoljuk mellékelni az állításait alátámasztó bizonyítékokat (pl.: munkakönyv, munkaszerződés, katonai szolgálatot igazoló katonakönyv, 1998. január 1-jét megelőzően felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán folytatott tanulmányok idejét igazoló leckekönyv, stb.)

Fontos, hogy a hiányzó, illetve tévesen feltüntetett minden jogviszonya vonatkozásában a rendelkezésére álló dokumentumokat juttassa el az igazgatóságához, mivel ez képezi az eltérés okai vizsgálatának alapját.

A javított szöveg tisztázva így fest:

Ha a kimutatás eredményét nem fogadja el, nyilatkozatában lehetősége van megjelölni a kifogásolt, illetve megnevezni a hiányzó jogviszonyokra vonatkozó adatokat. Kérjük, hogy mellékelje az állításait igazoló bizonyítékokat (pl.: munkakönyvet, munkaszerződést, katonakönyvet, felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán 1998. január 1-je előtti tanulmányok idejét igazoló leckekönyvet stb.)

Fontos, hogy minden hiányzó, illetve tévesen feltüntetett jogviszonyára vonatkozó dokumentumot juttasson el az igazgatóságához, mivel csak ezeket látva lehet helyesen megállapítani jogviszonyának időtartamát.”

A második példa a K&H Biztosító Zrt. leveléből való. Ebben tájékoztatnak a jövő évi díjfizetés nagyságáról.

A kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló (2009. évi LXII.) törvény szerint ~~értelmében a biztosítási szerződés díja a biztosítási időszak alatt csak bizonyos feltételekkel változhat meg.~~ Kivétel ez alól a bonus–malus–besorolás miatti díjváltozás ~~on kívül – a biztosítási szerződés díja a biztosítási időszak alatt csak bizonyos feltételek esetén változhat meg.~~ Azonban a ~~k~~kedvezményeket azonban csakis a szerződés évfordulójakor társaságunk általunk ismert ~~rendelkezésre álló~~ információk alapján adhatunk, és ~~kerülnek figyelembe vételre, amelyen későbbi~~ a díjkezdvezményre vonatkozó igény- és ~~illetőleg~~ jogosultság későbbi bejelentése esetén csak a következő biztosítási időszakra lehet ~~óket~~ módosítani.

A biztosító díjszámítási értesítőjében javított részek legizgalmasabbika az *amely* vonatkozó névmási kötőszó helytelen használata. E kötőszavak használata nyelvünkben sohasem volt teljesen egységes. Mire rendszere azzá válhatott volna, addigra sajnos a 18. században tömegesen betelepített német ajkú lakosság erőteljes nyelvi hatása miatt letért addigi pályájáról. Itt nincs időm annak részletes bemutatására, hogy az a rendszer hogyan épül fel, csak annak érzékeltetésére, hogy a biztosító leveléből idézett mondat vonatkozó névmási kötőszava nincs rendjén. Sőt, egészen biztosan nemigen lehet azt sem eldönteni, hogy mire vonatkozik.

a) A legkínálkozóbb lehetőség, hogy itt az *amely* kötőszót az *ami* helyett használják – vagyis ún. „mondatfejes” vonatkoztatásban, a főmondat egészére utaló kötőszóként – ez manapság többször is megtörténik. Ekkor a mondat értelme az lenne, hogy a biztosító azon tudna változtatni a következő biztosítási időszakra, hogy a „kedvezményeket” (valójában a kedvezményre jogosító körülményeket) csak a szerződés évfordulójakor tudják figyelembe venni. Ez azonban teljesen értelmetlen jelentés, hiszen ezen a biztosító nem tud változtatni a biztosítási díj megszabásakor, törvény írja elő neki, hogy mikor kell figyelembe venni a kedvezményre jogosító körülményeket.

b) A másik lehetőség, hogy az *amely* a *kedvezmények* többes számú névszóra vonatkozik. Ennek meg az a baja, hogy a kötőszó egyes számú, vonatkoztatója pedig többes számú. Manapság ez is előfordul, nincs nap, hogy ne hallhatnánk ilyen, az egyeztetési szabályokat megszegő mondatokat. Eleinte – kb. 10–15 éve van ennek – csak az *ami* kötőszó számát nem egyeztették. Az *amely* kötőszó ritkábban használatos, és csakis a választékosabb nyelvhasználatra törekvők nyelvezetére jellemző, ezért számbeli egyeztetése tovább megmaradt. A példából láthatjuk, hogy az egyeztetés hiánya most ebbe az irányba is továbbterjedt. Szomorúan megállapíthatjuk, hogy a vonatkozó névmási kötőszók helytelen, kevert használatának rendszere immáron kiteljesedett.

3. Mondandómat egyetlen gondolatban összegezve, összefoglalva, egyszersmind kiegészítve: a jog és közigazgatás nyelvén való pontos és közérthető fogalmazás kívánalmát nem a köznép kényelmi szempontjai indokolják, még csak nem is csupán a demokrácia kiteljesítésének követelménye, hanem a társadalmi működés fenntarthatósága. Nyelvi környezetünk nem válhatik oly mértékig széttartóvá (inkoherenssé), hogy az már veszélyeztesse az állampolgárok anyanyelv-használati körének teljességét. A jogi és közigazgatási nyelvnek a szabatos, világos és közérthető fogalmazás irányába való térítése nemzeti létkérdésünk: húsba vágó nyelvstratégiai feladat.

Irodalom

- Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.) 2016. *A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet. Budapest.
- Strandvick, Ingemar 2016. Plain Language in Sweden – Közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.) 2016. *A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet. Budapest. 48–72.